

Kertesi, Gábor; Kézdi, Gábor

Working Paper

A roma fiatalok esélyei és az iskolarendszer egyenlőtlensége

Budapest Working Papers on the Labour Market, No. BWP - 2016/3

Provided in Cooperation with:

Institute of Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences

Suggested Citation: Kertesi, Gábor; Kézdi, Gábor (2016) : A roma fiatalok esélyei és az iskolarendszer egyenlőtlensége, Budapest Working Papers on the Labour Market, No. BWP - 2016/3, ISBN 978-615-5594-39-7, Hungarian Academy of Sciences, Institute of Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Budapest

This Version is available at:

<https://hdl.handle.net/10419/173668>

Standard-Nutzungsbedingungen:

Die Dokumente auf EconStor dürfen zu eigenen wissenschaftlichen Zwecken und zum Privatgebrauch gespeichert und kopiert werden.

Sie dürfen die Dokumente nicht für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, öffentlich zugänglich machen, vertreiben oder anderweitig nutzen.

Sofern die Verfasser die Dokumente unter Open-Content-Lizenzen (insbesondere CC-Lizenzen) zur Verfügung gestellt haben sollten, gelten abweichend von diesen Nutzungsbedingungen die in der dort genannten Lizenz gewährten Nutzungsrechte.

Terms of use:

Documents in EconStor may be saved and copied for your personal and scholarly purposes.

You are not to copy documents for public or commercial purposes, to exhibit the documents publicly, to make them publicly available on the internet, or to distribute or otherwise use the documents in public.

If the documents have been made available under an Open Content Licence (especially Creative Commons Licences), you may exercise further usage rights as specified in the indicated licence.

BUDAPESTI
MUNKAGAZDASÁGTANI
FÜZETEK

BWP – 2016/3

**A roma fiatalok esélyei
és az iskolarendszer egyenlőtlensége**

KERTESI GÁBOR – KÉZDI GÁBOR

BWP – 2016/3

Budapest Munkagazdaságtani Füzetek

BWP 2016/3

Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Közgazdaság-tudományi Intézet

A roma fiatalok esélyei és az iskolarendszer egyenlőtlensége

Szerzők:

Kertesi Gábor
tudományos tanácsadó
MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Közgazdaság-tudományi Intézet
email: kertesi.gabor@krtk.mta.hu

Kézdi Gábor
tudományos főmunkatárs
MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Közgazdaság-tudományi Intézet
és egyetemi tanár
Közép-európai Egyetem, közgazdaságtan tanszék
email: kezdig@ceu.hu

2016. április

ISBN 978-615-5594-39-7

ISSN 1785 3788

Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi
Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézete

A roma fiatalok esélyei és az iskolarendszer egyenlőtlensége

KERTESI GÁBOR – KÉZDI GÁBOR

Összefoglaló

A roma fiatalok között jelentősen megnőtt az általános iskolát sikeresen befejezők aránya az elmúlt huszonöt évben, és túlnyomó többségük ma már elkezdi valamilyen középiskolát. Súlyos probléma azonban, hogy minden második roma fiatal lemorzsolódik a középiskolából: néhány év után abbahagyja a tanulmányait, anélkül, hogy végzettséget szerezne. Középiskolai végzettség nélkül ezeknek a fiataloknak tartósan munkanélküli létre vagy rendszertelen foglalkoztatásra kell berendezkedniük.

Azoknak a roma fiataloknak, akik elvégzik a középiskolát, több mint a fele szakiskolai végzettséget szerez, és kevesebb, mint egyötöde végez gimnáziumot. A nem roma fiatalok között ezek az arányok fordítottak: szakiskolát kevesebb, mint egyötödük végez, gimnáziumot csaknem a felük. Ezek a különbségek az életpálya során jelentős jövedelemkülönbségekhez vezetnek, mivel a szakiskolát végzettek keresete jóval alacsonyabb, és jóval kevésbé nő az idővel.

Több, egymással összefüggő ok áll amögött, hogy a roma és a nem roma fiatalok eltérő arányban szereznek középiskolai végzettséget és, ha végeznek, különböző típusú középiskolai végzettséget szereznek. A lemorzsolódás egyik legfontosabb oka a családok szegénysége. Azért pedig, hogy a roma fiatalok nem tanulnak tovább gimnáziumban, ami a legalacsonyabb lemorzsolódást és a legmagasabb jövőbeli kereseteket ígéri, leginkább az általános iskola végére felhalmozódott készség- és tudásszintbeli lemaradások felelősek.

Két fontos oka van annak, amiért a roma fiatalok általános iskola végén elért készség- és tudásszintje alacsonyabb a nem roma fiatalokénál. Az egyik ok az, hogy nagy különbségeket találunk a roma és a nem roma családok nyújtotta nevelési környezetben. A nevelési környezetben mutatkozó hátrányok azonban főként a családok tartós szegénységre vezethetők vissza, etnikai sajátosságok nem játszanak számottevő szerepet bennük. A lemaradás másik oka a magyar iskolarendszer egyenlőtlensége. A roma fiatalok többségének oktatása olyan osztályokban folyik, ahol a megoldatlan pedagógiai problémák sokasága miatt nagyon nehéz jó minőségű oktatómunkát végezni. Az a tény, hogy az általános iskolás roma tanulók nagy része nehezen tanítható osztályokba koncentrálódik, becsléseink szerint kétharmad részben lakóhelyi hátrányaik és szegénységük miatt van, egyharmad részben pedig az etnikai szegregáció miatt.

Az etnikai szegregáció két szempontból is rendkívül káros: hozzájárul a roma fiatalok iskolai lemaradásához, és – mivel csökkenti a többségi és kisebbségi fiatalok közti kapcsolatok esélyeit – hozzájárul az előítéletek fennmaradásához. Aggasztó ezért, hogy az etnikai szegregáció jelentősen nőtt az elmúlt huszonöt évben, és jelenleg is tovább növekszik. A szegregációs folyamatok igen erősek, az iskolapolitika azonban képes lehet a megfékezésükre. Mindannyiunk hosszú távú érdeke az, hogy a szegregáció a magyar iskolarendszerben érezhető mértékben csökkenjen.

Tárgyszavak: roma kisebbség, etnikai teszteredmény-különbségek, iskolai szegregáció, középiskolai lemorzsolódás, egyetemi továbbtanulás

JEL kódok: I20, J15

Educational inequalities and the life chances of Roma youth

GÁBOR KERTESI – GÁBOR KÉZDI

Abstract

Using unique data from Hungary we analyze the educational attainment of a cohort of Hungarian Roma and non-Roma students. This cohort started high school in 2006. High school dropout rate is 10 percent among non-Roma, whereas nearly 50 percent among Roma students. 75 percent of the non-Roma students take a final maturity exam, and the college attendance rate is 31 percent among them. The corresponding figures for Roma are 24 percent and 4 percent, respectively. The ethnic difference in high school attainment and college attendance are strongly related to the skills gap emerged before high school. The ethnic test score gap measured by the end of 8th grade is nearly entirely explained by social differences in income, wealth and parental education, while ethnic factors do not play an important role. Two major mediating mechanisms can be identified: first, the home environment of Roma children is less favorable for their cognitive development; second, Roma children face a lower quality educational environment. Comparing children with similar home environments from the same school and class, we find that the ethnic gap in test scores is insignificant. Ethnic differences in the home environment are explained by social differences, and ethnicity seems to play no additional role. While their disadvantage in accessing high-quality education is also strongly related to social differences, Roma students seem to face additional disadvantages as subjects of ethnic segregation. The majority of Roma students are educated in classrooms in which the sheer quantity of unresolved pedagogical problems makes it very difficult for teachers to teach well. The raw ethnic difference in the likelihood of studying in classes in which over half of the classmates can be considered functionally illiterate, is 40 percentage points. Residential inequalities and selection by social disadvantage are responsible for the bulk of this selection; however, ethnic exclusion mechanisms are responsible for the rest.

Keywords: Roma minority, test score gap, school segregation, high school completion, college attendance

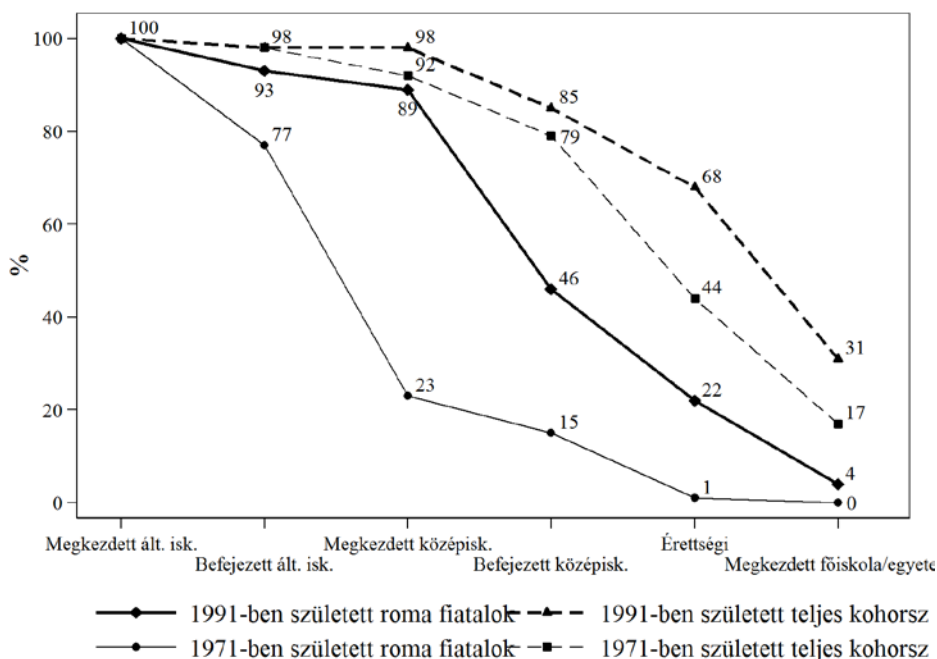
JEL Classification: I20, J15

Az elmúlt huszonöt év egyik legnagyobb jelentőségű társadalmpolitikai eredménye a középiskolai végzettség, különösen az érettségi tömeges elterjedése és ezzel az egyetem felé vezető utak széles körű demokratizálása volt. A nagymértékű fejlődés azonban nem mindenkit érintett egyenlő mértékben; a leszakadó rétegek hátrányai a középiskolai lemorzsolódás tekintetében mutatkoznak meg a legélesebben. Azoknak a fiataloknak, akik a mai Magyarországon nem tudnak valamilyen középiskolai végzettségre szert tenni, tartósan munkanélküli létre vagy rendszertelen foglalkoztatásra kell berendezkedniük. A ma húsz éves roma fiatalok közül minden második ilyen helyzetben van.

A roma fiatalok között jelentősen megnőtt az általános iskolát sikeresen befejezők aránya, és túlnyomó többségük ma már elkezdi valamilyen középiskolát. Végzettséget azonban jóval kevesebben szereznek. Minden második roma fiatal lemorzsolódik a középiskolából, vagyis néhány év után abbahagyja a tanulmányait, anélkül, hogy végzettséget szerezne. A középiskolai lemorzsolódás nemhogy csökkent volna a roma fiatalok körében, hanem emelkedett is: míg a nyolcvanas évek végén a középiskolát megkezdő roma fiatalok kétharmada fejezte be középiskolai tanulmányait, napjainkban csak a fele. Mindeközben a középiskolai lemorzsolódás országos átlaga alig haladja meg a tíz százalékot. 1. ábránk az 1971-ben és az 1991-ben született korosztályok példáján mutatja be ezeket a jelentős változásokat.

1. ábra

Az 1971-ben és az 1991-ben született korosztályok (romák és teljes népesség) iskolai pályafutása

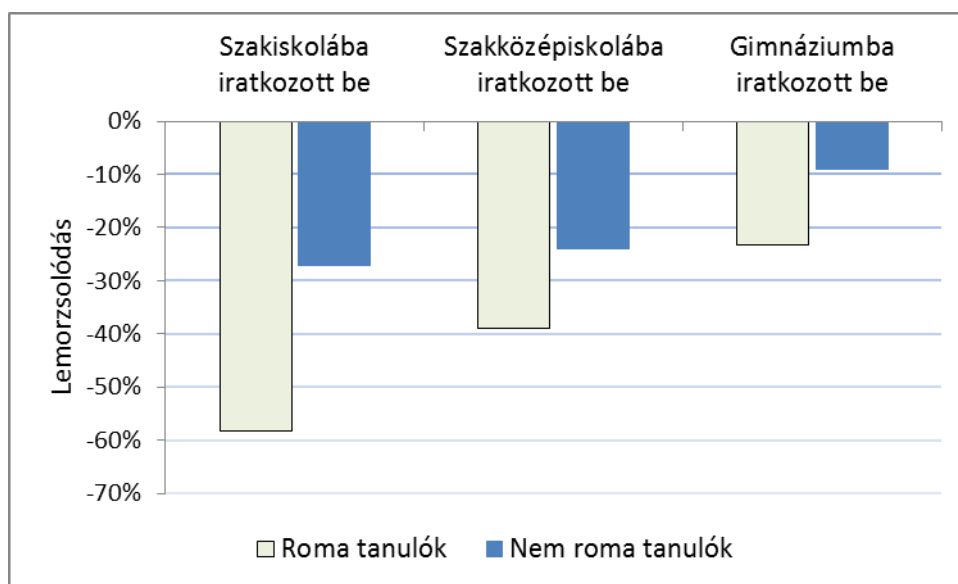
Forrás: Hajdu-Kertesi-Kézdi 2014, 2. ábra "Roma fiatalok a középiskolában. Beszámoló a TÁRKI Életpálya-felmérésének 2006 és 2012 közötti hullámaiból." Társadalmi Riport 2014, TÁRKI Budapest

A középiskolai lemorzsolódás különböző mértékű a különböző iskolatípusokban (lásd 2. ábra). A szakiskolába beiratkozott roma tanulók 60 százaléka nem szerez végzettséget, a szakközépiskolába beiratkozott roma tanulók 40 százaléka, gimnáziumba beiratkozottaknak pedig 23 százaléka. A roma tanulók gimnáziumi lemorzsolódási arányai is magasak, de a szakközépiskolai, különösen pedig a szakiskolai arányok különösen aggasztóak. A nem roma tanulók között is nagyobb a lemorzsolódás a szakközépiskolákban mint a gimnáziumokban, de a szakiskolai lemorzsolódás az ő esetükben alig haladja meg a szakközépiskolait.

2. ábra

Lemorzsolódás iskolatípusonként

Az adott iskolatípusba beiratkozott roma és nem roma tanulók közül hány százaléknak nem volt semmilyen középiskolai végzettsége 21 évesen?
(negatív számokkal kifejezve)

Forrás: saját számítások a TÁRKI Életpálya-felmérésének 2006 és 2012 közötti hullámai alapján

A megszerzett középiskolai végzettség típusában is jelentősek a különbségek: míg a nem roma fiatalok között a legtöbben gimnáziumot végeznek és a korosztálynak kevesebb mint egyötöde végez szakiskolát, addig a roma fiatalok között a szakiskola messze a leggyakoribb középiskolai végzettség. A mai Magyarországon azonban egyáltalán nem mindegy, hogy milyen középiskolát végez az, akinek sikerül a középiskola valamilyen formáját befejeznie. Míg a szakiskolát végzett fiatalok reálkeresete a kilencvenes évek óta gyakorlatilag azonos szinten maradt, addig az érettségizett fiatalok reálkeresete, ami eleve is magasabb volt, tovább növekedett. Az érettségizett, de egyetemet nem végzett 25-35 évesek a 2010-es években – a gazdasági válság ellenére is – reálértéken több mint 50 százalékkal kerestek

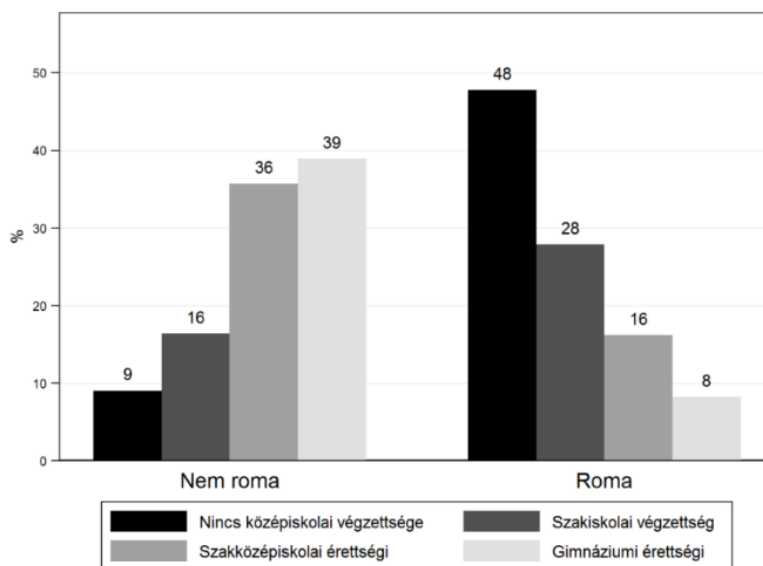
többet, mint a szakiskolát végzettek, a diplomával rendelkező 25-35 évesek pedig több mint 200 százalékkal kerestek többet (vagyis több mint háromszor akkora volt a keresetük).

3. ábránk mutatja be, hogy milyen arányban végeznek különböző középiskola-típusokat a roma és nem roma fiatalok. Míg a nem roma tanulók közel 40 százaléka végez gimnáziumot, és további több mint 35 százalékuk végez szakközépiskolát, addig a roma tanulók között a gimnáziumi és szakközépiskolai végzettség együttesen sem éri el a 25 százalékot. A valamilyen középiskolát elvégző roma fiatalok több mint fele szakiskolai végzettséget szerez.

3. ábra

A középiskolai eredményesség, iskolatípusok szerint a középiskolát megkezdő tanulók százalékában

Az 1991-ben született korosztály középiskolai végzettsége 21 éves korban

Forrás: Hajdu-Kertesi-Kézdi 2014, 4. ábra "Roma fiatalok a középiskolában. Beszámoló a TÁRKI Életpálya-felmérésének 2006 és 2012 közötti hullámaiból." Társadalmi Riport 2014, TÁRKI Budapest

Több, egymással összefüggő ok áll amögött, hogy a roma és a nem roma fiatalok eltérő típusú középiskolákban tanulnak tovább és végeznek, – ha végeznek. Kimutatható, hogy – szemben egy széles körben elterjedt véleménnyel – a földrajzi különbségeknek önmagukban nincs számottevő szerepe a középiskolai végzettségbeli különbségekben. Bár a középiskolás korú roma fiatalok sokkal nagyobb hányada él az ország válságrégióiban, illetve hátrányos helyzetű településein, ez nem függ össze középiskolai lemaradásukkal. Az azonos régióban, illetve azonos településen élő roma fiatalok középiskolai végzettségbeli lemaradása a nem roma fiataloktól alig különbözik attól, mint amekkora lemaradást országosan tapasztalhatunk.

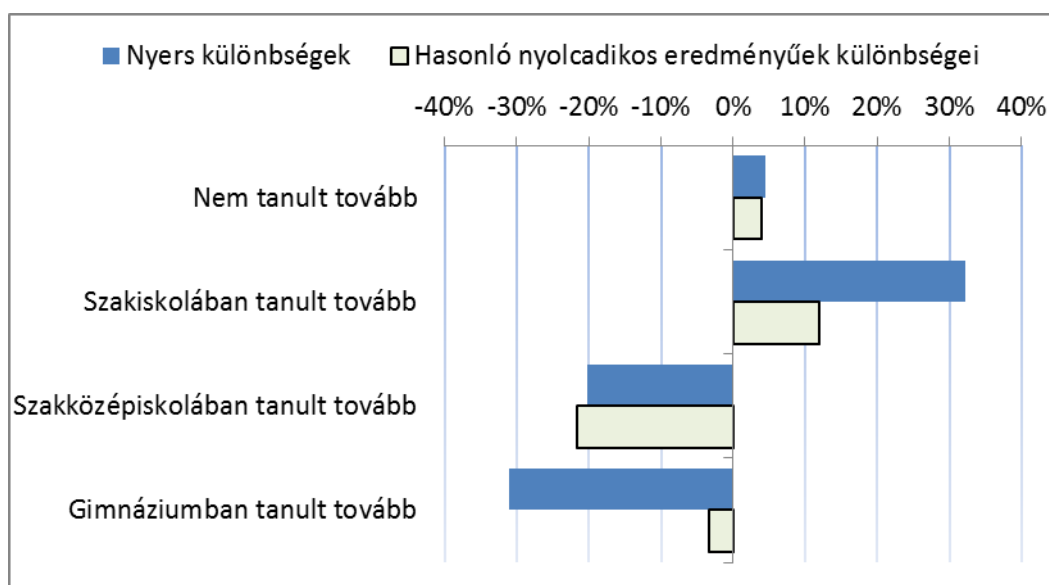
Az, hogy a roma fiatalok csaknem fele nem szerez középiskolai végzettséget szemben a nem roma fiatalok közötti 10 százalékos aránnyal – a különbség 40% –, egynegyed részben magyarázható azzal, hogy az általános iskolát alacsonyabb készség- és tudásszinten fejezik be. A fennmaradó rész (30%) egyéb tényezőknek tulajdonítható, amelyek közül a legfontosabb a roma családokat sújtó szegénység, valamint az a tény, hogy a roma fiataloknak kevesebb olyan ismerősük és barátjuk van, akiknek magasabb az iskolai végzettsége, és akiknek a példája és tanácsai fontosak lehetnek az iskolai és pályaválasztási döntésekben.

Abban, hogy milyen típusú középiskolában tanulnak tovább a fiatalok ma Magyarországon, az általános iskola végére elért készségek és tudás játssza a legnagyobb szerepet. De nem ez az egyetlen tényező. Az azonos készség- és tudásszint melletti továbbtanulási arányok különbsége kiemelkedően magas marad a szakközépiskolában: ez azt jelenti, hogy a hasonló szinten levő nyolcadikosok közül a roma tanulók inkább mennek szakiskolába, nem roma társaik pedig inkább mennek szakközépiskolába. Abban azonban döntő szerepet játszanak az általános iskola végére kialakult különbségek, hogy a roma fiatalok alig mennek gimnáziumba. 4. ábránkon láthatók a továbbtanulási különbségek: a „nyers” különbségek mellett azt is bemutatjuk, hogy mekkorák lennének ezek a különbségek, ha a roma és nem roma tanulók hasonló készségekkel és tudással fejeznék be az általános iskolát.

4. ábra

A roma és nem roma fiatalok közti középiskolai továbbtanulási különbségek

„Nyers különbség:” a továbbtanulási arányok különbsége
 „Hasonló nyolcadikos eredményűek különbségei:” a továbbtanulási arányok különbsége kontrollálva a nyolcadikos matematika és olvasás kompetencteszt-eredményekre és a nyolcadikos érdemjegyek félévi, valamint év végi átlagára

Forrás: saját számítások a TÁRKI Életpálya-felmérésének 2006 és 2012 közötti hullámai alapján

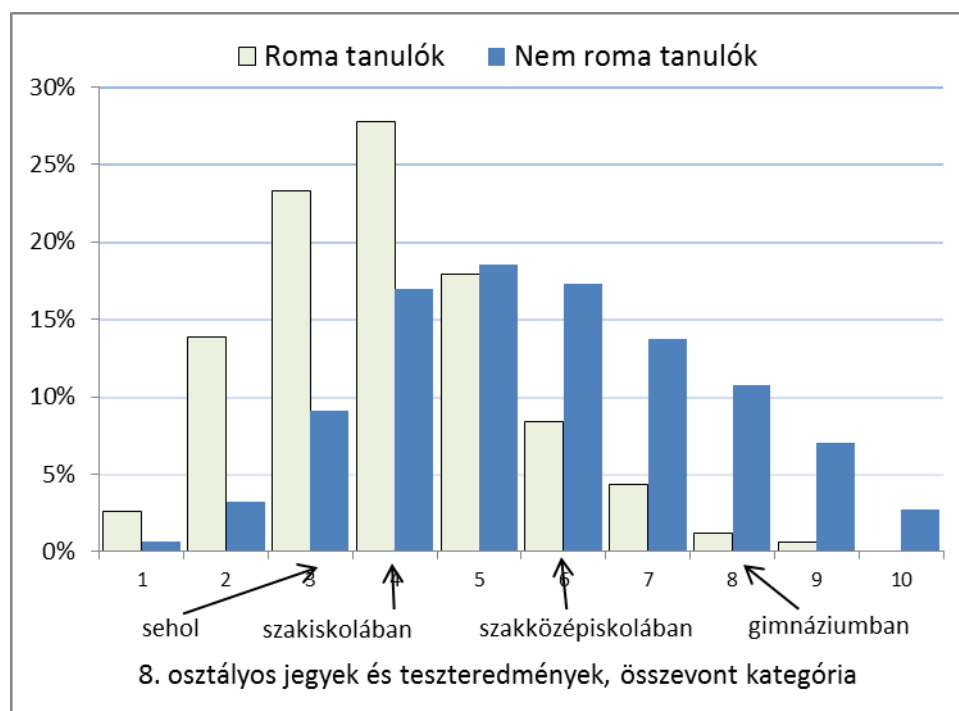
Kiemelkedően fontos probléma tehát a roma tanulók általános iskolai lemaradása. 5. ábránk mutatja a lemaradás mértékét. Az ábrán a roma és nem roma nyolcadikosok megoszlását láthatjuk nyolcadikos félévi jegyeik és nyolcadikos kompetenciaeredményeik szerint. Az ábrán azt is bejelöltük, hogy országos átlagban hol voltak az eloszlásban azok, akik nem tanultak tovább, illetve szakiskolában, szakközépiskolában és gimnáziumban tanultak tovább.

Két fontos oka van annak, amiért a roma fiatalok általános iskola végén elért készség- és tudásszintje alacsonyabb a nem roma fiatalokénál. Az egyik ok az, hogy a roma fiatalok kora gyermekkoruktól kezdve jóval kevésbé jutnak hozzá a készségeik fejlődését elősegítő erőforrásokhoz. Nagy különbségeket találunk a roma és a nem roma családok nyújtotta nevelési környezetben. Ezeket a különbségeket azonban nagyrészt a családok objektív életkörülmények alakítják, etnikai sajátosságok nem játszanak számottevő szerepet benne. A szegényesebb, kevésbé támogató nevelési környezet szinte teljes mértékben a szülők iskolázatlanságának, a szegénységnek és a lakóhelyi hátrányoknak a következménye. Amíg a leghátrányosabb húsz százalékba tartozó tanulók 20-30 százalékának mondtak rendszeresen óvodás korában esti mesét, addig ugyanez az adat a legjobb helyzetű húsz százalék esetében 70-80 százalék. A leginkább szegény és iskolázatlan családok 70 százalékának nincs egyetlen könyve sem, vagy csak nagyon kevés könyve van, addig ez az esemény a legjobb helyzetű családoknál egyáltalán nem fordul elő. A legjobb helyzetű családok 90 százaléka rendelkezik otthoni internet-hozzáféréssel, addig a legszegényebb családok kevesebb mint 5 százalékának volt 2006-ban otthoni internete.

A lemaradás másik oka a magyar iskolarendszer egyenlőtlensége. A roma fiatalok többségének oktatása olyan osztályokban folyik, ahol a megoldatlan pedagógiai problémák sokasága miatt nagyon nehéz jó minőségű oktatómunkát végezni. Ezekben az osztályokban a tanulók legalább fele olyan mértékű tanulási nehézségekkel küzd, ami alapjaiban nehezíti meg az új tudás és készségek elsajátítását, és így nagyon nehezzé teszi a haladást a többiekkel is. Az ilyen osztályokban tanító pedagógusokat ráadásul nem kompenzálja semmi a nagyobb munkaterhelésért és a nehezebb munkakörülményekért.

A roma és a nem roma tanulók megoszlása teszteredményeik és érdemjegyeik alapján

Az ábrán bejelöltük, hogy a különböző iskolatípusokban továbbtanuló fiatalok átlaga melyik kategóriába tartozik („sehol”: nem tanul tovább)

Forrás: saját számítások a TÁRKI Életpálya-felmérésének 2006 és 2012 közötti hullámai alapján

6. ábránk mutatja annak az esélyét, hogy egy tanuló különösen nehezen tanítható osztályba kerül, annak függvényében, hogy milyen családi háttérrel rendelkezik. Az ábra külön mutatja az összefüggést a roma és a nem roma tanulók körében. Az ábrán jól látszik, hogy minél rosszabb körülmények között nő fel egy tanuló, annál nagyobb eséllyel kerül ilyen osztályba (a legrosszabb körülmények között élő nem roma tanulók esélye 0.6, vagyis 60%). Az ábráról az is leolvasható, hogy a roma tanulók rendre magasabb eséllyel kerülnek ilyen osztályokba, mint a hasonló körülmények között élő nem roma kortársaik. Becsléseink szerint a kétféle hatás nagysága úgy aránylik egymáshoz, mint kettő az egyhez: az, hogy az általános iskolás roma tanulók nagy része nehezen tanítható osztályokba koncentrálódik, kétharmad részben lakóhelyi hátrányaik és szegénységük miatt van, egyharmad részben pedig az etnikai szegregáció miatt.

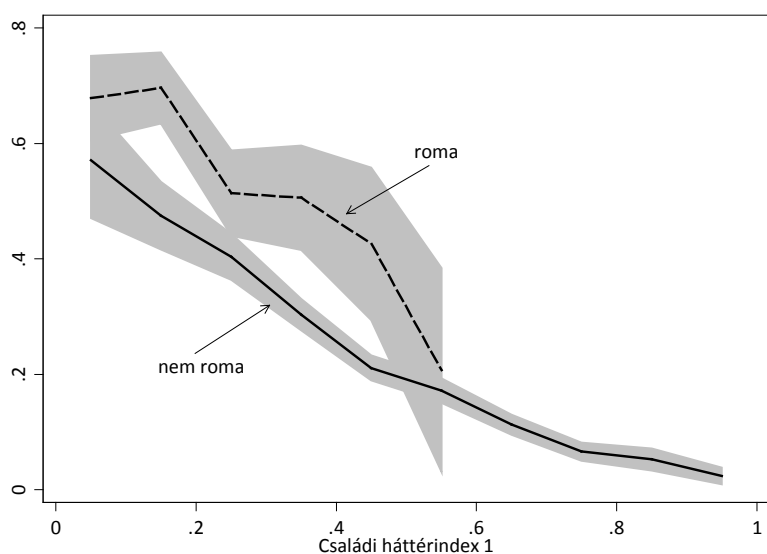
Az etnikai szegregáció két szempontból káros. Egyrészt, ahogyan láttuk, hozzájárul ahhoz, hogy a roma tanulók gyengébb minőségű oktatásban részesüljenek. Az a körülmény, hogy a hátrányos helyzetű roma tanulók kimagasló eséllyel kerülnek olyan általános iskolai

osztályokba, ahol az osztálytársaiknak a zöme (legalább a fele) súlyos iskolai lemaradással küszködik, jelentős mértékben hozzájárul ahhoz, hogy az általános iskolát az országos átlagtól elmaradó készség- és tudásszinttel fejezzék be.

6. ábra

A tanulók társadalmi háttere és annak az esélye, hogy olyan osztályba járnak, ahol osztálytársaik több mint fele súlyos lemaradásokkal küzd 8. osztályban

A családi hátteret egy 0 és 1 közé eső „családi háttérindexszel” jellemezzük (0 a leginkább hátrányos helyzetű, 1 a legjobb helyzetű családokat jelöli). Az esélyeket 0 és 1 közötti valószínűségekkel jellemezzük (1 = 100%). A szürke sávok hibahatárokat jelölnek

Forrás: Kertesi-Kézdi 2012, 9. ábra, „A roma és nem roma tanulók teszteredményei közti különbségekről és e különbségek okairól.” Közgazdasági Szemle, 2012. (59).

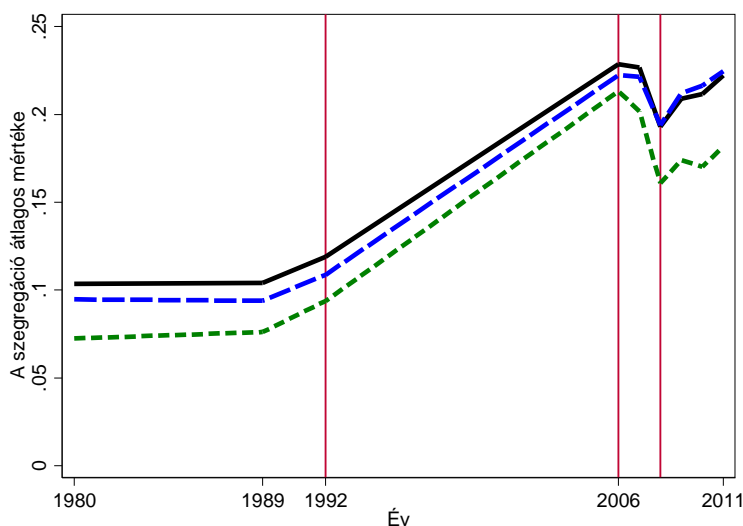
Az etnikai szegregációnak azonban van egy másik, közvetlenebbül ható káros következménye is. Már közepes méretű etnikai szegregáció mellett is az a jellemző, hogy a többséghez tartozó fiatalok nem kerülnek kapcsolatba kisebbségi fiatalokkal iskolai pályafutásuk során. Az etnikai csoportok közötti kapcsolatok hiányában pedig könnyen fennmarad az előítéletesség, a másik etnikai csoporttól való távolságtartás és az idegengyűlölet. Etnikai szempontból kevert osztályokban inkább alakulnak ki csoporthatárokon átívelő barátságok, ami nagymértékben hozzájárul az előítéletek csökkenéséhez. Az előítéletesség alacsony szintje mindannyiunk közös érdeke: elengedhetetlen a harmonikus egymás mellett éléshez és ezért a hosszú távon fenntartható társadalmi békéhez.

Az általános iskolák etnikai szegregáltsága jelentős mértékben megnőtt Magyarországon az 1980-as évek óta eltelt több mint három évtizedben. Az adatok nem teszik lehetővé, hogy pontos képet rajzoljunk arról, hogyan alakult a különböző általános iskolai osztályok etnikai összetétele. Csak az iskolák etnikai összetételét tudjuk időben követni, és azt is csak nagy bizonytalanságokkal. A trendek azonban egyértelműek: az iskolák közötti etnikai szegregáció mértéke több mint kétszeresére nőtt a rendszerváltás óta. Az adatok azt mutatják, hogy 2006 és 2008 között a szegregáció csökkent, különösen a városokban, ám ez a csökkenés 2008 után megállt és visszajára fordult. Az iskolák közötti etnikai szegregáció szintje a mai Magyarországon nemzetközi összehasonlításban közepesnek mondható, de a tendenciák aggasztóak. 7. ábránk mutatja a hosszú távú folyamatokat.

7. ábra

Az általános iskolák közötti etnikai szegregáció időbeli alakulása

Folytonos vonal: az iskolai vonzaskörzeteken belüli szegregálódás átlagos mértéke; hosszú szaggatott vonal: a járásokon belüli szegregálódás átlagos mértéke; rövid szaggatott vonal: a városokon belüli szegregálódás átlagos mértéke

Forrás: Kertesi-Kézdi 2013, 2. ábra, : "Ethnic segregation between Hungarian schools: long-run trends and geographic distribution", Statisztikai Szemle, angol nyelvű különszám. 16, 2013.

Az iskolai szegregálódásban fontos szerepe van a lakóhelyi egyenlőtlenségeknek: egyre több az olyan település vagy településen belüli lakóhelyi környezet, ahol a roma családok többségbe kerültek. Ilyen környékeken a körzeti iskolába túlnyomó többségben szegény családokból származó, és ezért tipikusan nehezebben tanítható gyerekek járnak. Ilyen helyeken az iskolai szegregáció és az azzal járó negatív hatások bizonyos mértékben elkerülhetetlenek: a körzeti iskola összetétele leképezi az elszegényedett lakóhelyi környezet társadalmi összetételét. Természetesen ilyen körülmények között is lehet jó minőségű

oktatást nyújtani. Számos pozitív példa van erre Magyarországon¹, de nincs arra utaló jel, hogy ezeket a példákat az iskolák nagy számban követnék. Nem véletlenül: a hátrányos helyzetű gyermekek minőségi oktatásához extra ráfordítás, speciális szaktudás és – nemzetközi tapasztalatok alapján – az iskolák irányításának rugalmasabbá tétele szükséges. A szegény gyerekeket nagyobb számban oktató hazai iskolák többsége erre jelenleg önmagában nem képes, és nem is kap kívülről ehhez elegendő pénzügyi támogatást és megfelelő szakmai segítséget.

A városokban, különösen a nagyvárosokban azonban nincs elvi akadálya annak, hogy az iskolák etnikai összetétele egyenletesebb legyen a város különböző lakóhelyi övezeteinek etnikai összetételénél. Ezzel szemben ma Magyarországon jellemzően az a helyzet, hogy az iskolák összetételében a lakóhelyi elkülönülésnél nagyobb etnikai különbségeket tapasztalhatunk. Míg a hátrányos helyzetű, köztük a hátrányos helyzetű roma családok gyermekei a körzeti iskolákba járnak, az azonos környéken lakó, de iskolázottabb szülők gyermekei nagyobb részben járnak távolabbi iskolákba, ahol kevesebb a szegény gyerek. Ráadásul annál nagyobb az etnikai elkülönülés, minél nagyobb egy város, és minél nagyobb a városon belüli iskolakínálat. Ennek jól láthatóan az az oka, hogy nagyobb városokban nagyobbak az iskolák közötti különbségek, és az iskolázottabb szülők inkább válogatnak a különböző iskolák közül.

A városokon belüli iskolai szegregáció mozgatórugója a családok érthető igénye arra, hogy gyermekeiknek a lehető legjobb oktatási környezetet biztosítsák. A szabad iskolaválasztás hazai rendszere miatt gyermekeik a város bármelyik iskolájába jelentkezhetnek, és az iskolák is szabadon válogathatnak a jelentkezők közül. Ez akkor is etnikai szegregálódáshoz vezetne, ha az iskolaválasztásnál a nem roma családok nem törekednének tudatosan arra, hogy elkerüljék azokat az iskolákat, melyekben nagyobb arányban járnak roma tanulók. Az etnikai elkülönülés igénye, további tényezőként erősíti ezeket a tendenciákat.

A helyi iskolapolitika mozgásteret korlátozott ezekkel az erős folyamatokkal szemben. Több példa is mutatja azonban, hogy megvalósítható a közel egyenlő etnikai összetétel a városi iskolák között. Az elmúlt években a legtöbb magyar város oktatáspolitikája azonban inkább ráerősített az elkülönülés spontán folyamataira, ahelyett, hogy enyhíteni próbálta volna azokat. Számításaink szerint a városi iskolapolitika körülbelül még feleannyit tesz hozzá az iskolák közötti etnikai szegregációhoz, mint ami a szabad iskolaválasztásból és a lakóhelyi egyenlőtlenségekből következne.

¹ Mint például a Stanford Egyetemen kidolgozott pedagógiai módszertant adaptáló hejőkeresztúri iskolamodell (<http://www.hejokereszturiskola.hu/>), illetve az ennek a gyakorlatnak a bázisára épülő KIP-iskolahálózat (<http://komplexinstrukcio.hu/>).

Az iskolarendszer közelmúltban megvalósult központosítása elvileg nagyobb lehetőséget adhatna a szegregációs folyamatok visszafordítására vagy legalábbis a megfékezésére. A központosítás azonban önmagában nem elegendő a szegregáció enyhítéséhez. A szegregáció csökkentéséhez minimálisan arra lenne szükség, hogy az iskolák igazságosan (például sorsolás útján) válogassanak a körzeten kívüli jelentkezők közül, és a szegény és roma családok segítséget kapjanak ahhoz, hogy megfelelő információk birtokában jelentkezessenek körzeten kívüli iskolákba, és fedezni tudják az iskolai ingázás többletköltségeit is. A városi iskolák közötti szegregációt jelentősen és hosszú távon valószínűleg az iskolarendszerek helyi realitásokra támaszkodó, jól átgondolt és átfogó átalakítása csökkentheti. Ahol pedig az iskolai szegregációt a lakóhelyi adottságok miatt rövid távon nem lehet érdemlegesen csökkenteni, ott az eredményesebb pedagógiai munkát kell megfelelő erőforrások biztosításával, megfelelő módon értékelt nemzetközi példák és helyi kezdeményezések átvételével biztosítani.

Mindannyiunk közös érdeke, hogy a roma fiatalok olyan iskolai végzettséget szerezzenek, amely jó eséllyel biztosít számukra stabil és jövedelmező foglalkoztatást. Az iskolarendszer egyenlőtlenségei, és ezen belül az etnikai szegregáció csökkentése fontos szerepet játszik a roma fiatalok hosszú távú iskolai lemaradásában, ezért fontos cél a szegregációs folyamatok megfékezése és az egyenlőtlenségek csökkentése. Az integráltabb iskolarendszer az előítéletek csökkenésének is fontos feltétele. Mindezek elérése nehéz, de nem lehetetlen feladat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Hajdu Tamás – Kertesi Gábor – Kézdi Gábor: „Roma fiatalok a középiskolában. Beszámoló a TÁRKI Életpálya-felmérésének 2006 és 2012 közötti hullámaiból.” Kolosi Tamás – Tóth István György szerk. Társadalmi Riport 2014. TÁRKI.

<http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b334.pdf>

Hajdu Tamás – Kertesi Gábor – Kézdi Gábor: High-achieving minority students can have more friends and fewer adversaries: Evidence from Hungary. Budapest Working Papers on the Labour Market, 2015/7.

<http://www.econ.core.hu/file/download/bwp/bwp1507.pdf>

Kertesi Gábor – Kézdi Gábor: “A roma és nem roma tanulók teszteredményei közti különbségekről és e különbségek okairól.” Közgazdasági Szemle, 2012. (59), 1045-1085

http://econ.core.hu/file/download/Kertesi_Kezdi/Roma_nem-roma_teszteredmenyek_KSZ_2012_7-8.pdf

Kertesi Gábor – Kézdi Gábor: “Ethnic segregation between Hungarian schools: long-run trends and geographic distribution”, Statisztikai Szemle, angol nyelvű különszám. 16, 2013.

http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2012/2012_K16/2012_K16_018.pdf

Kertesi Gábor – Kézdi Gábor: „School segregation, school choice and educational policies in 100 Hungarian towns.” (Iskolai szegregáció, szabad iskolaválasztás és helyi oktatáspolitikai 100 magyar városban). Roma Education Fund, 2013.

http://www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/school_segregationschool_choice_and_educational_policies_-_final_2013.pdf

Kézdi Gábor – Surányi Éva: Egy sikeres iskolai integrációs program tapasztalatai. A hátrányos helyzetű tanulók oktatási integrációs programjának hatásvizsgálata. Educatio, Budapest, 2008.

http://gyerekesely.eu/sites/default/files/szakmai_csatolmanyok/Kezdi_Suranyi_OIIH_hatasvizsgalat.pdf